

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ З АКТУАЛЬНОЇ ТЕМИ

Доктрина кримінального права (далі – ДКП) у розумінні, викладеному у вступному слові та наукових статтях із актуальної теми цього номера, становить основу (фундаментальні підвалини) кримінального права України, надає його нормам та інститутам якісну й змістовну визначеність, що обумовлено, перш за все, предметом регулювання цієї галузі права – системою суспільних відносин, що виникають і функціонують у зв'язку з вчиненням фізичними осудними особами суспільно небезпечних діянь, визнаних державою злочинами. Тому положення ДКП значною мірою визначають особливості та сутність інститутів, норм та юридичних конструкцій кримінального законодавства України в формі Кримінального кодексу України (далі – КК України), відбиваються у їхньому змісті, становлять важливу змістовну складову практики їх застосування. Особливе та надзвичайно важливе значення набувають положення ДКП у сучасних умовах у зв'язку з проведенням на підставі Указу Президента України “Питання Комісії з питань правової реформи” законопроектних робіт стосовно змін до кримінального законодавства України, що потребує їх неодмінного науково-обґрунтованого забезпечення, зокрема і з огляду доктринальних положень кримінального права (Юрій Баулін, Василь Тацій “Завдання вітчизняної кримінально-правової науки в умовах реформування кримінального законодавства України”).

Доктрину кримінального права та її положення, об'єктивно сформовані державою і суспільством, як систему сталих і визнаних наукових ідей, поглядів і концепцій щодо сутності та закономірностей функціонування і розвитку кримінального права та законодавства, практики кримінального законотворення і правозастосування, слід розглядати одночасно і як необхідний елемент суспільної правосвідомості (особливо професійної правосвідомості юристів кримінальної юстиції), який здатний здійснювати вагомий функціональний вплив на всю сферу кримінально-правового регулювання. У цьому сенсі функції ДКП можуть бути різними, але загалом їх усіх можна поділити на такі види: інформаційна, аксіологічна, стабілізуюча, гарантійна, аргументацій та евристична. Всі вони тісно пов'язані між собою, доповнюють одна одну та у своїй сукупності відображають основні та суттєві риси кримінального права (науки і галузі права), а також свідчать про безумовно позитивний вплив ДКП на кримінальне законодавство, практику його застосування та визначення напрямів і змісту наукових досліджень із кримінального права.

Інформаційна функція ДКП полягає у тому, що її сталі та безперечно визнані положення, включені в зміст тексту закону про кримінальну відповідальність, достатньо повно й точно відбивають сутність, зміст

та особливості інститутів і норм кримінального права – публічної галузі права, визначальними та відправними інститутами якої є: закон про кримінальну відповідальність, злочин, покарання, кримінальна відповідальність тощо, що в кінцевому підсумку надає можливість відмежовувати кримінальне право і законодавство від інших галузей права. Ця функція означає також, що вказані положення ДКП та інші правові приписи надають нормам кримінального законодавства риси юридичної визначеності, чіткості й однозначності, що є необхідною умовою правильного тлумачення і застосування закону про кримінальну відповідальність (Зоя Загиней-Заболотенко “Невизначеність vs визначеність кримінального законодавства України”, Вячеслав Навроцький “Наскрізнi та відособлені поняття кримінального права України”).

Аксіологічна (від грецьк. *actos* – цінний) функція ДКП вказує, по-перше, на те, що її положення (як і всі норми й інститути права загалом) являють собою неодмінну цінність, є результатом пізнання кримінально-правових явищ, мають загальнолюдську значущість (цінність), оскільки норми й інститути кримінального права, у яких положення ДКП закріплюються і відбиваються, мають призначення правового забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина, цінностей суспільства від злочинних посягань. По-друге, аксіологічне значення ДКП полягає у тому, що її положення, як система сталих і загально визнаних ідей, поглядів, концепцій, слугують критерієм оцінки новел кримінального законодавства. Неприпустимо, у зв'язку з цим, внесення змін до КК України, які суперечать положенням ДКП, особливо принципам кримінального права (тим паче у випадках, коли вони мають конституційну основу). Не може визнаватися позитивною і надмірна (надлишкова, зайва) суворість покарань, які встановлюються за окремі злочини у санкціях статей КК України, а також у випадках призначення такого покарання у правозастосуванні за конкретні злочинні діяння.

Стабілізуюча функція ДКП виражається у тому, що її положення (принципи, категорії, понятійний апарат, постулати) визначають значною мірою базові (класичні) інститути чи субінститути кримінального права, що мають відправне та установче значення, витримали випробування часом, а також науковим аналізом і практикою правозастосування. Вони надають кримінальному законодавству властивості стабільності й предметної визначеності. Відомо, що у КК України як у нормативно-правовій системі, яка динамічно розвивається, з 2001 р. було внесено понад 1 000 змін і доповнень. Однак цей нормативно-правовий акт, що в багатьох випадках базується на положеннях ДКП, є цілісним, не втрачає свого предметного та стабільного змісту й нині.

Гарантійна функція ДКП проявляється у тому, що її положення базуються на демократичних принципах гуманізму, справедливості, рівності перед законом, верховенства права і законності, закріплюють у змісті відповідних інститутів і норм кримінального права завдання та засоби правової охорони прав і законних інтересів фізичних чи юридичних осіб, суспільства та держави від злочинних посягань, забезпечення миру й безпеки людства, а також запобігання злочинам. Ця функція унаслідок її важливості має розглядатися і як критерій можливості віднесення тих чи інших положень кримінального права (інститутів, норм) до класу доктринальних.

Аргументаційна функція ДКП полягає, по-перше, в обґрунтуванні змісту її положень, апробації їх науковими дослідженнями та відповідності потребам і вимогам правозастосовної практики. Ці положення мають бути наукоємними, відповідати рівню досягнень сучасної науки кримінального права, її принципам й одночасно задовольняти потреби (вимоги) практики законотворення і правозастосування. Це необхідно для забезпечення реалізації основних функцій кримінального законодавства: охоронної, регулятивної, превентивної, виховної. По-друге, положення ДКП можуть слугувати у ролі обставин, що становлять основу формування й обґрунтування пропозицій удосконалення чинного законодавства (*de lege ferenda*). Наприклад, наявність у КК України інституту виконання наказу або розпорядження як обставини, що виключає злочинність діяння (ст. 41), що є, безумовно, доктринальним положенням і підставою для внесення пропозицій з удосконалення ст. 403 КК України (СЕРГІЙ ХАРИТОНОВ “Зміцнення військового правопорядку та окремі питання вдосконалення кримінального законодавства України”).

По-третє, аргументаційна функція ДКП має важливе значення для правильного, на підставі закону, застосування норм закону про кримінальну відповідальність. Загальновідомі кардинальні та принципові доктринальні положення кримінального права, відповідно до яких підставою кримінальної відповідальності може бути лише вчинене особою суспільно небезпечне діяння, яке містить склад злочину, передбачений КК України (ч. 1 ст. 2), а також заборона застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією (ч. 4 ст. 3), безумовно, суттєво обмежують можливість застосування доктринальних положень при вирішенні питань щодо кваліфікації вчиненого суспільно небезпечного діяння і притягнення особи до кримінальної відповідальності. Водночас аргументаційна функція положень ДКП має суттєве значення при тлумаченні закону про кримінальну відповідальність і його застосуванні у випадках, коли його норми, викладені з надто високим рівнем

абстрагування, а також коли їхній зміст позначений із застосуванням оціночних понять. У подібних та інших схожих випадках використання доктринальних положень кримінального права, досягнень науки кримінального права є, безперечно, корисним і доцільним. Це набуло свого закріплення і в законодавстві. Зокрема, у ч. 1 ст. 36 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” встановлено, що Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначений процесуальним законом. Відповідно до ч. 1 ст. 47 при Верховному Суді утворюється Науко-консультативна Рада для підготовки наукових висновків з питань діяльності Верховного Суду, що потребують наукового забезпечення. Згідно з п. 3.2 Положення про Науко-консультативну Раду при Верховному Суді до її повноважень належить підготовка наукових висновків щодо тлумачення та застосування норм права. Отже, доктринальні положення, що викладаються у змісті наукових висновків, використовуються Верховним Судом у правозастосуванні як важливий аргумент у прийнятті рішень. У зв’язку з цим, мабуть, було б доцільним використати практику роботи Науко-консультативної Ради при Верховному Суді й розповсюдити її на діяльність обласних апеляційних судів із розгляду кримінальних справ.

Евристична (від грецк. *heurisko* – знаходжу, відкриваю) *функція ДКП* має двояке значення. По-перше, ДКП є результатом пізнавальної діяльності, являє собою певний підсумок досліджень у сфері науки та практики кримінального права. По-друге, слугує підставою, основою, фундаментом наукових досліджень у сфері кримінального права, її положення виконують одночасно функцію інструментарію наукових досліджень та отримання нових знань у сфері кримінального права.

За редакцією
координатора актуальної теми
“Доктрина кримінального права України”,
доктора юридичних наук, професора, академіка НАПрН України,
заслуженого діяча науки і техніки України,
завідувача кафедри кримінального права № 2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Миколи Панова